

Bíró Kriszta

Saru, rokokó sarok, lovaglócsizma

Gondoltam, egy viccel kezdem, de aztán inkább a végére hagytam. Azt állítani, hogy nőnek lenni jó vagy rossz, olyan, mintha lenne választási lehetőségem. Hiszen nő vagyok, pont. Nem tudom, milyen férfinak lenni, vagy delfinnek, szurikátának, esetleg bűvárhalnak a sivatagban. Magamtól nem biztos, hogy foglalkoznék ezzel. Ehhez képest minden, ami körülvesz, rám erőteti az erről való gondolkodást.

*

Mit tudok tematizálni a saját nőségemből-nőségemről anélkül, hogy ízléstelenül pletykálkodnék, intimkednék? Dől rám a hálóról az ajánlat: legyen sovány, noha elmúltam; legyen okos, pedig már butulnom kéne, hiszen elmúltam. Elvileg elmúltam minden, de van remény, valaki rögtön megmondja, mi a megoldás. Elmúltam naiva volni. Más nemigen múltam el, ugyanannyira szorongok, mint huszonöt évvel ezelőtt, csak jobban leplezem.

*

Ötévesen már tudtam, színész akarok lenni. Hogy még ezen kívül mennyi minden, azt nem. Álltam a Velence-fürdői stégen, nem két percig, hanem óráig, mivel nem mertem bemenni a tóba, rohadtul féltem a mély víztől. Előző vasárnap a strandorvos nyilvánosan kioperálta a torkomból egy hatalmas hekkszálgát a lánagosos standja előtt. Elég penetránsan hisztiztem közben, így azóta mindenki tudta, ki vagyok. Riadtan fülleltem, mert teljesen világos volt, hogy a hátam mögötti gebinesnél két bácsiszerű pasas rólam beszél a pultnál, miközben a hideg sörüket isszák. Egyik (pocak, necctrikó, borosta): „Milyen nő már most is, ácsorog, de nem megy be, a nejem se megy be, félti a frizuráját.” Másik (kék tréninggatyá, pocak nincs, viszont szörnyű golyvával): „Szegény, milyen baromi ronda, kár, hogy lány, ha fiú volna, könnyebben boldogulna, fiúnak mindegy.” Akkor sem értettem, most sem: vajon egy fiúnak miért mindegyebb?

*

Tudja-e még bárki, ki volt Kőhalmi Attila? Talán azok, akik adtak neki némi aprót a Rádió előtt, amikor gégemetszve hörgött húsz forintért. Néha még akkor is láttam a tejbolt előtt hajnalban, a Rákóczi úton, amikor főiskolás voltam. Akkorra szerencsétlen, koszlott, ijesztő figura lett. Meghalt már. De 1975-ben? Angyalarcú, elbűvölő fiatalember, *A bátyám és a klarinét* című előremutató szovjet ifjúsági színdarab főszereplője. Fészkelődtem a székben, nyújtogattam a nyakam. Az egész-

ből arra emlékszem leginkább, hogy mindenki szerelmes volt, sóhajtozott, veszekedett, harcolt, hogy azé legyen, akit szeret. Volt persze árulás is, meg gyűlölet. Borzongtam a gyönyörűségtől, amikor apám elmagyarázta: ez nemcsak egyszer történhet meg, hanem minden alkalommal, amikor ez a darab megy. Tehát újra és újra át lehet élni. Azonnal mindenkinek elmondtam, én „az” leszek, színész. Egyébként a Paulay Ede utcai Gyermekszínház fontos hely volt, nekem nagyon az. Sokat kaptam ott, gyerekként is, fél-felnőttként is. Ezért Keleti Istvánnak leszek örökké hálás. Éppen húsz éve halt meg, baromi korán. Mogorván tudott szeretni, spróden. Úgy kezelte kamaszhiúságokat, hogy mindeközben nem sértett.

*

Hamar találkoztam a nőség, pontosabban a színésznőség fogalmának eléggé egysíkú felfogásával. Szemüveget ugyan csak kilencévesen kaptam, de legkisebb voltam a tornasorban, ványadt, nagyszájú. Továbbá papírom volt arról, hogy a jobb fülemre süket vagyok. Hallgathattam éveket: a színésznő magas, finom, viszafogott, légies. És nőies! Hiába kérdeztem, soha, senki nem árulta el, mitől nőies egy nő. Illetve mondtak mindenfélét, ízlés szerint. Mint egy süteményreceptben. Úgy kezeltek, mint egy ártalmatlan gyengeelméjűt. Legfeljebb otthagytak, ha túl sokat beszéltem. Márpedig túl sokat beszéltem. Folyvást kerestem az alkalmakat, ahol megnyilvánulhatok, szerepelhetek, ahol én állok az asztal tetején, és mindenki rám figyel. Idegesítő voltam, és ellenszenves.

*

Kicsit bosszant az, amit eddig írtam. Mintha szerencsétlen lettem volna, akit sajnálni kell. Nem voltam az. Amit belül éreztem, gondoltam, sértetlen maradt. Ez biztos, mert még mindig emlékszem rá, és még most is fontos, sorvezető. A gimnáziumban, az első osztályfőnöki órán, el kellett mondanunk, ki mi szeretne lenni. Nagy sikert arattam. A tanári karnál is. Ettől kezdve mindenki engem vegzált a szünetekben, mélyen, négy szemközt, hogy milyen helyes vagyok, de nem színésznek való. Az osztályfőnököm rögzest behívatta anyámat, hogy ők ketten vegyenek rá, verjem ki a fejből a színházat, a jelenlegi álmaimba csak belehalhatok. Mert egy színésznő nem olyan, mint én. Azt nem volt mersze kimondani, hogy nem olyan ronda, mint én.

*

Tizennyolc évesen kaptam egy ruhát. Vállpántos, rózsaszín alapon fekete pöttyök, hátul fenéig kivágva, elöl súlyos dekoltázs, szabása testhez simuló. Addig nem mertem viselni, de amikor felvettek a Főiskolára, belebújtam, húztam hozzá körömcipőt, kipingáltam a szemem, és kopogás nélkül benyitottam a gimnázium tanárijába. Én, aki éppen hogy nem buktam meg matematikából az írásbelin. Érettségi-időszak volt, nagyszünet. A tanárok dohányoztak, kávéztak. Sötét csönd lett, hiszen ott volt a tábla az ajtón: Ne kopogj! Kicsit meg is ijedtem, de körülnéztem, és elkiáltottam magam: Felvettek! Azzal meghajoltam, kihátráltam. Viszont ahelyett, hogy az édes bosszú ízét éreztem volna, inkább szorongtam. Nem éreztem jól magam

reggelig, hadd gondolkodjam. Aztán még sokat vonatoztunk Kaposvárra. A *Mester és Margaritát* este láttuk (utána én még tizenkétszer), pedig délután is ment aznap. Papa színházi ismeretségei révén bemehettünk a színészbüfébe. Párás meleg volt, rántothús-szag. Jöttek-mentek a színészek, egyszer csak felbukkant Lázár Kati. Hogy valaki kösse meg a kötényt. Őszintén szólva akkor éppen hogy tudtam a nevét, de odaugrottam, hogy majd én. Hagyta. Mindeközben valaki beleordított a büfé zajába: Kati, ne fossál, a gyerekek elaludt. Nagy felismerés volt. Ezek szerint ez nemcsak máz, külsín, de élet. Hétköznap. És nem fenéig tejfel. Hirtelen vége lett bennem az operettlépcsős, túllruhás, nagyzenekari álmoknak. Nemigen értettem, miért tetszik ezek után még jobban.

*

1993-ban Szolnokon a *XIV. Renée-t* játszottam, le kellett vonulnom egy operettlépcsőn. Éppen úgy, ahogyan kiskoromban elképzeltem. Túllruhában, dalolva, talpig szépre festve. Azt hittem, könnyű lesz. Irgalmatlan volt. Azt sem tudtam, hol a kezem, a lábam. Ez szakma. Meg kell tanulni. Rájöttem: színész sose nézheti le az úgynevezett könnyű műfajt.

*

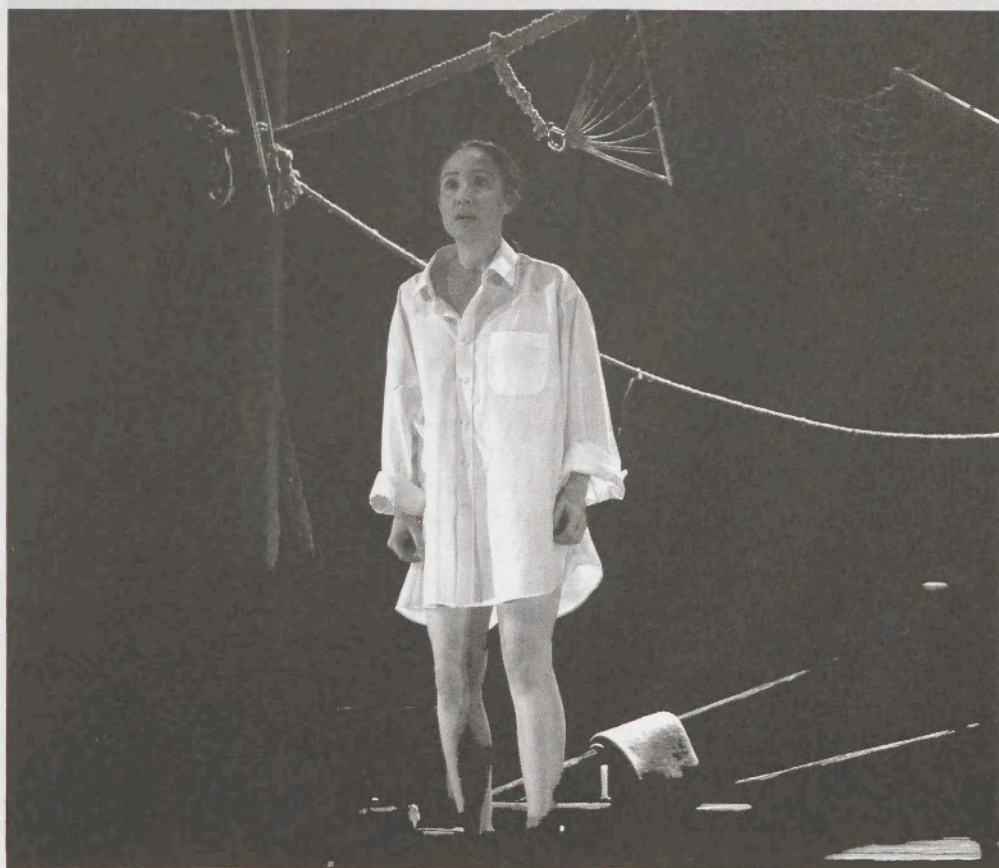
BALRA: A Finitóban

LENT: Az Apátlanul című előadásban

ebben a maskarában, a festéket is utáltam, a rúzs már régen a fogamon volt, nem a számon. A cipőben majd' kitörtem a nyakam, alig bírtam benne járni. Arra gondoltam, iszonyú nehéz lesz, ha mostantól így kell kinézniem mindig. Amikor kezdem megérezni, hogy nemcsak dafkéből lehetnék színésznő, hanem igazából, akkor annak már nem sok köze volt ruhához, sminkhez, cipőhöz.

*

Gimnazistaként kaptam egy tanárt, Székely Istvánt. Papa. Így hívtuk. Neki nagyon sokat köszönhetek. Ő vitt le elsős koromban Kaposvárra, a *Marat/Sade*-ra. Valami oldalpáholyba szólt a jegyünk, nagyon jól láttunk. Pedig ahhoz voltam szokva, hogy pipiskedve, nyakat nyújtva, leginkább állva néztek mindent. Semmit nem tudtam a magyar történelemről, főleg a közelmúltról semmit. Ahogyan Máté Gábor zokogott utcakövel a kezében, azt nem tudtam se lenyelni, se kiköpni. Alig bírtam felállni, szerettem volna kérni, hadd üljek ott

Schiller Kata felvételről

A Tarelkin halálában (Vajda Milánnal és Máthé Zsolttal)

A fene se akart „művelt” lenni. Csakhogy olvasás közben ugyanazt a mákonyt szívtam magamba, mint a színházban. Olyasmit élhettem meg és át, mint a nézőtéren. Hatalmas szenvedélyt, szerelmet. Utazhatam fejben, belső-mozizhattam, főszerepelhettem. Bosszút állhattam az engem ért sérelmekért, büntetlenül. Később pedig már azért is olvastam, mert kínosnak éreztem, ha valamit nem értek, nem tudok abból, amiről körülöttem szó esik. Valóban önző és figyelmetlen voltam, így azok, akik valamennyire elviseltek vagy szerettek, azt hajtogatták, akkor fognak értékelni az emberek, ha nem csak magamról beszélek. Ezért aztán eléggé fejbe vágott, amikor elsőéves főiskolásként valaki azt mondta a tanáraim közül: úristen, okos, akkor biztosan tehetségtelen. Teljesen összezavarodtam. Addig fel sem merült bennem, hogy „okos” lennék, az iskolai bizonyítványaim éppen az ellenkezőjét mutatták. Örültem, ha nincs ötnél több kettese, nem buktam meg semmiből, és roppant hálás voltam, ha valamelyik osztálytársam úgy sugott fizikaórán, hogy elsőként nem a tanár, hanem én hallottam meg. Az még elképesztőbb volt, amikor elmagyarázták nekem, hogy ha egy férfi színész művelt és olvasott, az rendben van. De egy színésznőnek ez nem áll jól. Ha már nem tudok megszabadulni az olvasás bűnös szenvedélyétől, legalább titkoljam el. Tehát lett valamim, amire elvileg büszke lehettem volna, de mivel nő vagyok, ráadásul színésznek tanuló, inkább szégyelljem.

*

Harmadéves lehettem, azt hiszem, amikor híres musical híres főszerepére meghallgatást hirdetett egy nagy pesti színház. Szabad meghallgatás volt, bárki jelentkezhetett. Elkövettem azt az ostobaságot, hogy a Főiskola tanárijára előtt odaléptem a leendő musical-siker rendezőjéhez, nagy reverenciával köszöntem, s bevalóttam, én is megyek próbára tenni magam. Az illető végigmért, nem rosszindulatúan, nem is nehezeltve, csak sajnálattal. Még mosolygott is. Közölte, semmi esélyem, mert ez a szerep egy NŐ-é. Nem mondja, ha valami furcsa figuráról lenne szó, valami szokatlanról, akkor esetleg. De így?

*

Fiatal színészként karikára kutattam magam a XVII. századi magyar irodalomból, történelemből egy szerep kedvéért. Mégsem tudtam megoldani bizonyos színpadi helyzeteket. Bénán ácsorogtam, és rossz voltam, nagyon rossz. A világon semmit nem segített, hogy utánanézzem, mit vacsorált Pecsevi főbírája szeptember másodikán. Ugyanakkor a mellettem próbáló kolléga, aki saját bevallása szerint gyűlölt olvasni, mert unt minden könyvet, lenyűgöző érzékenységgel és hitellességgel volt jelen olyan jelenetekben, amelyeket nemhogy időben, de a térképen sem bírt elhelyezni. Persze nem szükséges polihisztornak lenni ahhoz, hogy jó színész legyen valaki. Nemétől függetlenül. De igenis ismerni kell a szakmához szorosan kapcsolódó szerzőket. Ahogyan egy komoly cipész is tudja, mi a rokokó sarok, a saru, a lovaglósizma. Még akkor is, ha ilyen megrendelést nem kap, nem kaphat manapság. Akkor is ezt gondoltam, most is ezt gondolom.

*

Az éneklés mindig kábítószert volt. Éneklés közben annyi mindent meg lehet élni, mint egy Márquez-regényben. Negyvenegy éves voltam, amikor megalakult a HANEM zenekar. Öt teljesen különböző helyről érkező nő ugyanazt gondolja, és nincsen feudális hierarchia. Öröm van, mert muzsikálunk. És nem vagyunk profik. Illetve nem úgy. Nem ebből élünk. Én vagyok a legöregebb. Elég vicces, még sehol nem voltam legöregebb nő. Nem bánt. Eszembe jut egy anekdota, talán Bajor Giziről. Ült az öltözőben a tükre előtt, túl a negyvenen, és felsóhajtott: Milyen hitelesen játszánám már Júliát! De a ráncaimat semmiért nem adnám. Én csináltam, én, magamnak. Ez az én életem, az enyém.

*

Írni dafkéből kezdtem, meg állagmegőrzésből. Valamit kellett kezdeni a rengeteg idővel, történettel, ami a fejemben van. Ezek leginkább a nagyanyám, Fellegi Julianna sorsa, személyisége, elvehetetlen életkedve köré rendeződnek. Ő aztán nő volt, de milyen! Apró, nagyon erős, mindig nevetős, simogató, örökké harcra

kész. Nagyon nem volt értelmiségi. Olyan szegények voltak gyerekkorában, hogy örülhetett a négy polgári-jának. Úgynevezett szakmája sem volt, csak dolgozott egész életében, mint egy igavonó. Mindezek mellett sem keserűvé, sem mártírrá nem vált. Lélegzetelállítóan léha olvasó volt. Az éjjeliszekrényén egymáson hevert Jókai, Claire Kenneth, Mikszáth, Courts-Mahler meg a keresztretjtvényei. Ha úgy adódott, Beatlesre szambázott a konyhában, miközben főzött. Iszonyú kíváncsi volt. Érdekelte az élet.

*

Épp arról írtam a legkevesebbet, hogy milyen jó nőnek lenni. Voltaképpen jó. Nekem jó. Élvezem. Férfinak lenni nyilván ugyanilyen jó. Vagy rossz. Nem volna érdektelen egy férfi-szám a SZÍNHÁZ című folyóiratban. Hogy erről is kiderüljön valami.

*

A régi vicc parafrázisa, amivel kezdeni akartam ezt az egészet:

- Olyan büszke vagyok rá, hogy nő vagyok!
- Hülye vagy? Miért volnál büszke?
- Miért, ha nem volnék büszke rá, tán nem volnék nő?

Az elcsípett lényeg

BESZÉLGETÉS VERECKEI RITÁVAL

– Mikor kezdted olyasmivel foglalkozni, aminek a jelenlegi pályádhoz ráismerhető köze van?

– Visszatekintve mindig is efelé tartottam, ehhez képest nagyon későn jöttem rá. Rajzolás gyerek voltam, amiből egyenes út vezetett a kisképzőbe. Bőrműves szakra vettem fel, amihez nem sok közöm volt, de megszerettem az anyagot és a bütykölgetést. Ezzel egy időben, tizenévesen kezdtem mániásan színházba járni. Még elkaptam a kaposvári nagy korszakból valamit, a Katona nagy előadásait, kicsit később Ruszt József színházát és sok külföldi előadást is. De a színházat akkoriban egyáltalán nem kapcsoltam össze a tanulmányaimmal, pedig valójában rengeteg átfedés volt. Az évfolyamtársaim közül aztán sokan mentek a Képzőművészetre, miközben én csak bőrzogtettem. Szerencsére ők tudták rólam, milyen színházbolond vagyok, ezért szóltak, hogy van egy ilyen nekem való szak a főiskolán. Magamtól ki nem találtam volna. Egyébként másodszorra vettem fel, és még ott is rácsodálkoztam, hogy engem tényleg pont ez érdekel.

– Azt mondd, rajzolás gyerek. Mitől lehet érdekes vagy jó egy gyerekrajz?

– Nem tudom megmondani. Ha valaki nagyon szereti csinálni, akkor az talán jelenthet valamit.

– És tényleg lehet rajzot tanítani?

– Nem vagyok ennek a szakértője, de azt tudom, hogy jellemzően úgy tízéves korig teljes szabadságban rajzolnak a gyerekek. Még azok is szoktak különleges dolgokat csinálni, akiknek a későbbiekben teljesen elvész az ilyen irányú érdeklődésük. Akik azonban rajzolnak tovább, idővel általában elkezdnek másolni, aztán következik a modell utáni tanulmányidőszak. A gyerek ugyanakkor éppen ezáltal el is veszíti azt a korábbi nagy szabadságát, szellemi kalandozását. Ez egy komoly dilemma. Az ügyes kezű gyerekek bekerülnek például a kisképzőbe, és attól fogva a szakmát kezdik megtanulni – ami nyilván nem baj, sőt nagyon is szükséges, csak aztán tudni kell visszatérni a szabad, játékos gondolkodáshoz és kifejezéshez. Picasso elég jó példa erre: ha megnézzük a gyerekkori rajzait, azok káprázatosan naturális, ügyes rajzok, és az öregkori művei – amelyekre egyesek azt mondják, hogy ilyet egy óvoda is tud – valójában viszatérnek a gyermeki szabad szellem játékosságához.

– A különféle technikák elsajátításán kívül mi mást tanultál még, ami a későbbiekben hasznos lett?

– A legfontosabb volt a színház mellett a képzőművészet – például sokáig Bosch Gyönyörök kertje képét nézegetve aludtam el kamaszkoromban. A főiskolán több nagyszerű művészpédagógustól tanultuk a szakma tanulható részét, de alighanem talán a legkevesbé tanárként működő Pauer Gyulától kaptunk irányadó élményeket a tervezés és a képzőművészet valódi összefüggéseiről. Természetessé vált, hogy az ember mindig együtt él a képzőművészettel – bár keserves azaz szembesülni, hogy a pályán töltött aktív időszak-